

Erdélyi történelmi népballadák

IV.

Válogatta: Ráduly János

TÖRTÉNELMI NÉPBALLADÁINK

A *Katonaballadák* típuscímű alkotások (19-23) „minden bizonnyal a XVIII. században, az állandó hadsereg megalakulása (1715) után keletkeztek” (Demény István Pál, 1980. 34.). Több olyan nyelvi formulát tartalmaznak, amelyek klasszikus értékű történelmi balladáink, históriás énekeink tartozékai voltak. Itt csak egyetlen példát: a *Vitéz Kádár István* szövegében fontos motívum a következő: „Kiontom véremet én szegény hazámért, / Ezenről meghalok kedves nemzetemért.” A 22. szövegben ez a motívum így hangzik: „Éltemet áldozom a magyar hazámért, / Véremet kiontom a magyar nemzetért.” Ugyanez a 23. szövegben: „Felkötöm a kardot apámért s anyámért, / Megforgatom én a szép magyar hazámért.” Nos, épp ez a *nemzetben, hazában* való gondolkodás emeli a katonaballadákat epikus (elbeszélő) népköltészetünk szerves részeivé.

A 24-25. (egyben két utolsó) szöveg a *Világosi fegyverletétel* típuscímet kapta. Olosz Katalin foglalkozott vele behatóbban, külön tanulmányban taglalta ki-

vételes értékeit. Idézi Pogány Pétert, aki ezt írta: „legnagyobb verseink közt illenék számon tartani nemzeti líráinkban” (Olosz 2003. 164.). Magam itt a „líráinkban” szó mellé oda teszem a „történelmi ballada” vagy „történelmi ének” két kifejezést is. A második, a kibédi változat (25.) — amely a néphagyományban maradt fenn — tartalmazza a már emlegetett *nemzetben* való gondolkodást, hangulati világa pedig egy töről fakadt legszebb sirató-balladáinkkal és katonaballadáinkkal. Tragikus hangnemű a befejező rész is: „Világos te, honnan vetted a neved, / Átkozott legyen az egész életed.” Az átokformula klasszikus balladáink egy részének megszokott zárómozganata.

Meg kell említenünk — most már utólag — a *Várad*i című katonaballadát (20-as sz.), amely az 1849-es esztendő utáni eseményekről szól. Faragó Józsefet idézzük: „Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc bukása után, 1851–52-ben Váradi József a Székelyföldön szervezőmunkát végzett egy újabb felkelés előkészítésére. Az osztrák hatóságok elfog-

ták, és 1853-ban Sepsiszentgyörgyön ki-
végezték.” A szöveg utolsó versszaka így
hangzik: „— Ti legények, ügyeljete. / A
németnek ne higgyetek. Én ha hittem,
veszem hasznát, / Viselem a gyalázatját.”
Teljesen nyilvánvaló az ének katonaballada jellege (Faragó, 1965. 311.).

Zárásképpen jelezni kívánjuk, hogy
mostani anyagunk összeállításakor
egyik-másik típuscímen módosít-
tottunk, árnyaltunk, például a *Szilágyi és
Hagymási* ballada esetében.

A két változatban ismeretes történet
eddig két címmel, típuscímmel „futott”:
Császár tömlőcéből szabadult úrfiak, *Két ma-
gyar úrfiak*. Új típuscímünk: *Két rab vitéz*.
Indokunk: a ballada frissen előkerült
prózai változataiban (közölni fogjuk!)

nem szerepel az *úrfi* szó, a *császár* helyett
pedig az egyikben *szultán* fordul elő.
Mindenikben közös viszont a fogságba
esett *rab vitéz* megjelölés. Ezt tekintjük
irányadónak.

Általánosítottuk a *Bujdosóballada*, il-
letőleg *Katonaballada* típuscímekeket is.
Az ide besorolt szövegeket eddig több-
féleképpen minősítették: vitézi ének,
bujdosóének, rab-, katonáéneke, kato-
nadal, búcsúzó ének, siratóének, kato-
naballada, katonabúcsú stb. Egyszerű-
sítésünkkel a könnyebb tájékozódást
kívánjuk szolgálni. Típuscímet kapott a
két utolsó, 24-25. szöveg: *Világosi fegy-
verletétel*. Lényegre tapintó megnevezés.

Ráduly János

19

A katona

(*Katonaballada*)

Üzend meg, üzend meg József császárunknak,
Hogy hogy vagyon dolga vén katonájának,
Szénája, abrakja panaszos lovának.

Meguntam, meguntam németet szolgálni,
Még a mundérját is nem akarom látni,
Sótalan kenyerét könnyemmel áztatni.

Anyám, édesanyám, jó nevelő dajkám,
Ki kilenc hónapig méhedben hordoztál,
Tizedik hónapban a világra hoztál.

Tudom, édesanyám, hogy te sok kint láttál,
Amikor engemet e világra hoztál,
S rengő bölcsőm mellett gyakran megvirradtál!

Mikor füröszöttél gyenge meleg vízbe,
Füröszöttél volna forró lobogóba!

Mikor takargattál gyenge ruháidba,
Takartál volna be forró parázsába,
S temettél volna el a földnek gyomrába!

(*Székegyföld. Faragó 1965, 301. old. Kriza J. II. = MNGy. III. 34-5.*)

20

Váradí

(*Katonaballada*)

Háromszék be van kerítve,
Váradit kerítik benne.
Ha Váradit megfoghatnák,
Hóhérok kezébe adnák.
Háromszéken kiadaték,
Felvidéken befogaté.

Három zsandár az ajtóba
Leste, hogy karéjba fogja.
— Ne fogj engemet karéjba,
Elsétálok úrfi-módra!

Váradinak szép körhaja,
Gesztenyeszín kondor haja
Fel van a vállára csapva.
Azért van az oda csapva,
Hogy a kötél ne súrolja.

Váradinak szép körhaja,
Meszes gödör a sírhalma.
— Gyere, Váradí, bújj real!

— Ti legények, ügyeljetek,
A németnek ne higgyetek.
Én ha hittem, veszem hasznát,
Viselem a gyalázatját!

(*Torja-Karatna, Háromszék. Faragó 1965. 309. old. Kriza II. = MNGy. III. 96.*)

21

Már feljött az a nap*(Katonaballada)*

Már feljött az a nap, hogy el kell indulni,
Hazámtól s házamtól messzire távozni,
Öreg szüleimtől sírva elbúcsúzni.

Látom, édes bátyám, hogy mint sír a szíved,
Hogy el kell indulni nekem már mellőled.
Hanem a gazdaságra vigyázz búd mellett,
Kisebb testvéremet hűségesen neveld.

Harsog a trombita, indulni kell erre,
Ökröm szarva helyett két fegyverem töltve,
Ekém szarva helyett kard villog kezembe.

Ne sírj, édesanyám, míg előtted járok,
Mert hisz majd sirathatsz, ha tölled megválok.

Ki tudja, hol leszen nekem meghalásom:
Erdőn-e vagy mezőn, vagy a hideg szellőn?
Beteg fogok lenni, ki fog megsiratni,
Meg talállok halni, ki fog eltemetni?

Tengernek nagy martja: koporsóm ódala,
Tengernek mélysége: koporsóm feneke,
Tenger sűrű habja lesz a szemfedelem,
A tengeri halak lesznek sírásóim,
Az égi madarak lesznek siratóim.

(Berekeresztúr, Marosszék. Szabó 2009, 27. sz. Kis Lajos gyűjtése)

22

Áldja meg az Isten*(Katonaballada)*

Áldja meg az Isten azt az édesanyát,
Aki katonának neveli a fiát!

Húsz évig neveli világ pompájára,
Húsz éves korába öltözteti gyászba. —

Szólnak ott az ágyúk, csattognak a kardok —
Lelkem, édesanyám, most mindjárt meghalok.

Hogyha a nagy Isten rajtunk nem könyörül,
A vitézek közül még egy sem menekül.

— Nohát pajtás, ássál sírt én kardhegyemmel,
Takard bé szememet az én zsebkendőmmel.
— Ások pajtás, ások sírt én kardhegyemmel,
Bétakarom szemed az én zsebkendőmmel.

— Nohát pajtás, írd meg szomorú halálom —
Hol történt halálom idegen országon.

Ki levelem kapja, jajszóval olvassa,
Én édes anyámnak bánatját újítja.

Kedves édesapám, tehozzád fordulok,
Katona létemre utoljára szólok:

Éltemet áldozom az magyar hazámért,
Véremet kiontom az magyar nemzetért.

Ne félj, Magyarország, Isten vigyáz reád.
Ellenség kezibe nem adja határát.

(Vacsárcsi, Csíkszék. Csanádi — Vargyas, 1954, 94. sz. Bartók B. gyűjtése)

23

Látom a szép eget

(Katonaballada)

Látom a szép eget fölöttünk fémleni,
Békesség csillagát rajtunk lengedezni.

Talán vérmezőben háromszínű zászló —
A seregek ura legyen oltalmazóm.

Nem szánom véremet ontani hazámér,
Mégis fáj a lelkem az én otthonomér.

A bús harangok es néma hangon szólnak,
Mikor indulni kell szegény katonának.

Sír az egyik szemem, sírjon a másik es —
Sírjon mind a kettő, mint a záporesső:

Mer még a fecske es, ahol nevelkedik,
Búsan énekel, ha indulni kelletik.

Felkötöm a kardot apámért s anyámért,
Megforgatom én a szép magyar hazámért...

(*Tekerőpatak, Csíkszék. Csanádi — Vargyas 1954, 95. sz. Bartók B. gyűjtése*)

24

Világosi hír. 1849. aug. 13.

(*Világosi fegyverletétel*)

Honnan jössz te oly leverten, bús pajtás?
Mért sír egyik szemed jobban, mint a más?
És orcádon mért látni nagy bánatot,
Mintha elment volna a te világod?

Sírok, pajtás, sírni fogok örökre,
Míg élni hágy a jó Isten kegyelme.
Világosról hozom e nagy bánatot,
Hol hazámnak egy új sírja ásatott.

A magyarnak nincs többé már hazája,
Elbujdosott ő már a nagy világba.
A temetés roppant volt és nagyszerű.
Százezernél több volt ott a kesergő.

Mi, kik híven harcolánk a hazáért,
S készek is meghalni az igaz ügyért,
Fegyverünket letettük a muszkának,
Engedtünk a gaz Görgei szavának.

A nap éppen akkor alkonyodott,
És az egész sík magyar föld vérszín volt,
Mintha sírt volna az Isten maga is,
Hogy nem marad a földön egy magyar is.

És te, jóságos Isten, ezt elnézted!
Szép hazánkat eltemetni engedted,

Egy oly sírba, honnan nincs feltámadás,
Te is, pajtás, magadnak egy olyat áss!

(Marosvásárhely, Teleki — Bolyai Könyvtár. Marosszék. Olosz 2003,
166-167. old. Szerző ismeretlen)

25

Honnan jössz te oly leverten?

(Világosi fegyverletétel)

— Honnan jössz te oly leverten, bús pajtás?
Egyik szemed mér sír jobban, mint a más?
— Sírok, sírok, sírni fogok örökre,
Mert elhagyott az Úr Isten kegyelme.

Világostól hozom e nagy bánatot,
Nemzetünknek ott egy mély sír ásatott.
Világos te, honnan vetted a neved,
Átkozott legyen az egész életed.

(Kibéd, Marosszék. Ráduly 2003, 145. old. Ráduly J. gyűjtése)

Molnos Dalma grafikája

Kozma László

Adventi kirándulás

Nemrégiben Szent Miklós ünnepén Csíksomlyón jártam. Fölkerestem a kegytemplomot, az oltár fölött a Csíksomlyói Mária körben megvilágított szobra a téli félhomályban a napba öltözött asszony alakját idézte. Kétoldalt Szent István és Szent László őrzi hitünket, magyarságunkat, megtették és megteszik már jó évezrede. Erdélyben különösen erős szent királyaink tisztelete, ezt mutatják a -szentkirály, majd Imre és László szentté avatása után a -szentistván, -szentimre, -szentlászló utótagú helységnevek is, hármásával nevezték el így a községeket. Úgy emlékezünk rájuk, mint akik megteremtették állami létünk alapjait, békét és nyugalmat hoztak országunknak, felszámolták a belső viszályokat, ha kellett, megküzdöttek az ellenséggel. Szent Lászlónak Erdélyben különösen erős a kultusza, hiszen sok csatáját vívta meg itt a támadó kunokkal szemben. Nagy királyunk alakja több Árpád-kori freskón is feltűnik. Egyik legismertebb, legszebb ábrázolása a gelencei templomban található, azt a legendát jeleníti meg, mikor László megmenti az elrabolt leányt. Ennek az ábrázolásnak külön értéket ad, hogy László harcát párhuzamba állítja Krisztus szenvedéstörténetével, kifejezve, hogy Szent László Krisztus vitéze, az ő keresztáldozata által győz. Torda környékén ma is Szent László pénzének neveznek egy bizonyos kerek kövületet, a monda szerint az üldöző tatárok elé aranypénzt szórt, amely az ő kezükben kővé változott.

Karácsonyi szokások

Köne Ambrus a gyermekkori karácsonyt is felidézte.

— A gyermek számára a legnagyobb meglepetést a karácson ünnepe hozza. Emlékszem arra, mikor megsejtettem, hogy edesapám öltözött angyalnak. Már nagyobacska vótam s edesapám elment valahova, azt mondta, dóga van. S hát egyszer csenget egy picit csengettyű s az angyal hozza a karácsonfát. Azt a karácsonfát letette az asztalra s akkor felállott a padra s elkezdett verbunkolni az angyal a padon. Akkor elment oda, egy fazék pityóka főtt a fűtő tetején, s a fedőt felvette, s letette. Édesanyám egyet a hátára csapott. Nekem olyan szeget ütött, hogy az angyalnak hogy mert edesanyám a hátára vágni. S abba a helybe kezdtem én gondolkozni s kezdtem figyelni, hogy amikor elment az angyal s hát hogy egyszer jó haza edesapám. Úgyhogy már észrevettem ezen keresztül. Mert az ember örökké abba jár, mű es a gyermekeinknek
